

Willy Vanderzeypen

POSIDONIUS VAN RHODOS, EN DE KELTSISCHE GOUDSCHAT VAN TOULOUSE

Tijdens graafwerken in 1841 voor een nieuw kanaal langs de Zuid-Franse rivier Garonne vinden enkele werklieden zes stijve halssnoeren in goud. Haastig snijden ze de sieraden in stukken die ze onder elkaar verdelen. Een en ander lekt echter uit. Als lid van de *Société Archéologique* hoort Guillaume Gaspard Belhomme iets over de vondst en op de valreep kan hij nog vijf halssnoeren verwerven. Nadien voert hij ter plaatse enkele observaties uit. Naast de schat ontdekt hij urnen met beenderresten waardoor hij meent te kijken naar een antieke grafbijzetting. De uitzonderlijke gouden artefacten kan men bewonderen in de ongehoord rijke collectie van het museum Saint-Raymond te Toulouse.

Met de archeologie gaat het beduidend beter in de Zuid-Franse stad aan de Garonne, na de oprichting in 2000 van het *Institut National de recherches archéologiques préventives*. Dat was broodnodig na de archeologische rampen van vorige eeuw door een haastige en ondoordachte urbanisatie, en door de aanleg van de metro en ondergrondse parkings.

Maar wat heeft de Griekse filosoof Posidonius van Rhodos (of van Apamea) te maken met de antieke goudschat van Toulouse, omgeven door aloude legenden? Zijn tijdgenoten van 21 eeuwen geleden beschouwden hem unaniem '*als de grootste der (levende) geleerden*'.

Zowat veertig jaar voor Caesars veroveringen reisde de veelzijdige geleerde naar Zuid-Gallië. Zijn doel: een kritisch en diepgaand veldonderzoek waarvan de antieke bronnen ons een goed beeld geven. De pragmatische Posidonius had een hekel aan mythen. Met zijn aanpak was hij de hellenistische grondlegger van een meer objectieve studie van Keltische gewoonten.

Steeds welkom in de hoogste kringen van Rome werd de Griek geraadpleegd door onder meer Marius, Pompeius en Cicero, die les volgde bij *onze familiale vriend Posidonius*. De Senaat in Rome was eveneens erg geïnteresseerd in de rapporten van Posidonius die een uitstekende geograaf was. Gallië was immers een formidabele en nog te veroveren nieuwe markt voor Italië, maar de gigantische zone vormde evengoed een aanhoudende bedreiging voor invallen.

Michel Gybels

THOMAS BECKET VAN CANTERBURY, MOORD IN DE KATHEDRAAL

De gruwelijke moord op aartsbisschop Becket door vier Normandische ridders in de kathedraal van Canterbury op 29 december 1170 wijzigde de loop van de Britse en Franse geschiedenis. Thomas Becket was een van de machtigste figuren in het Anglo-Normandische rijk van de Plantagenêts, eerst als kanselier van de koning en daarna als primaat van de Engelse Kerk.

Aanvankelijk was Becket een intieme vriend van Hendrik II Plantagenêt. Beide mannen raakten echter na Becket's benoeming tot primaat verwickeld in een bitter dispuut over burgerlijke en kerkelijke bevoegdheden, wat leidde tot zijn verbanning. Na een compromis kon hij terugkeren maar hij werd wegens zijn stugge houding vermoord door edelen uit de koninklijke entourage.

In dit artikel gaan we dieper in op deze 12de-eeuwse crisis, ontstaan door het politieke project van de Engelse vorst, met uitschakeling van tegenstanders die in de weg stonden van zijn

ambities. We exploreren de opkomst, de tribulaties en de val van Thomas Becket, waarbij we de gebeurtenissen en mentaliteiten analyseren, uitmondend in de moord die vele rooms-katholieke tijdgenoten in Europa met afschuw vervulde. Ongewoon snel werd de dode prelaat door de paus tot martelaar en heilige verklaard. Zijn graf in de Trinity-kerk van de kathedraal was lang een der meest bezochte pelgrimsplaatsen in Engeland, tot de verwijdering van de reliekenkast door koning Hendrik VIII.

In een tweede artikel belichten we het leven van koning Hendrik II en zijn echtgenote Eleonora van Aquitanië, allebei hoofdfiguren in de politieke vormgeving van de Britse eilanden.

BENESTUDIUM e-journaal nr. 12 september 2022

Engeland-Frankrijk / 12de eeuw

Michel Gybels

HENDRIK II PLANTAGENËT EN ELEONORA VAN AQUITANIË, DE FABRICATIE VAN EEN FEODAAAL RIJK

Allebei bedeed met een uitzonderlijke politieke intelligentie konden Hendrik en Eleonora na hun huwelijk een feodaal geheel smeden zonder precedent in het middeleeuwse Westen. Na zijn kroning tot koning van Engeland liet de rondreizende Hendrik alle macht naar zijn persoon kanaliseren om de integriteit van zijn rijk te bestendigen. Eenvoudig was dat allerm minst in een machtsstructuur van het feodale type dat berustte op de persoonlijke relaties tussen de soeverein en zijn vele vazallen.

Volgens dezelfde politieke logica weigerde Hendrik II een territoriale verdeling onder zijn vele wettelijke kinderen tijdens zijn regering en zelfs na zijn dood. Dat streven werd in 1173 een struikelblok voor het koninklijke echtpaar omdat Hendrik II als enige opvolger hun zoon Hendrik de Jonge aanwees, terwijl Eleonora koos voor Richard I Leeuwenhart.

BENESTUDIUM e-journaal nr. 12 september 2022

Nederland / 17de eeuw

Bernard Vandeginste

JAN SWAMMERDAM, IN DE BAN VAN MYSTICA BOURIGNON EN HET NORDSTRAND-PROJECT

Leiden 1675. De befaamde Nederlandse anatoom en entomoloog Jan Swammerdam zag het niet meer zitten. De publicatie van zijn werk *Ephemerii Vitae* in 1675 spreekt boekdelen. Insecten en nog eens insecten, deze studie boeide hem blijkbaar niet meer. Als een der beroemdste geleerden van zijn tijd leed hij aan een burn-out. Meer dan de helft van zijn vuistdikke boek bevat louter geestelijke overpeinzingen. De nauwelijks 38-jarige onderzoeker was verstrikt geraakt in de netten van een Franse mystica, Antoinette Bourignon, op zoek naar bescherming in de Lage Landen en via Christiaan de Cort betrokken bij het Nordstrand-project in de Duitse boog van de Waddeneilanden.

BENESTUDIUM e-journaal nr. 12 september 2022

Frankrijk / 18de eeuw

Wilfried Detobel

DENIS DIDEROT, DE FRANSE ENCYCLOPEDIST EN ZIJN IMMENS WERKTERREIN

De naam van Denis Diderot blijft onlosmakelijk en hoofdzakelijk verbonden met de beroemde *Encyclopédie*. Van studentikoze doch leergierige klaploper metamorfoseert hij zich tot workaholic, die het beste van zijn leven geeft om dit literaire monument van de Franse Verlichting te voltooien. Dat immense werk gaat echter ten koste van zijn gezondheid, gezinsleven en eigen literaire ambities.

De Franse *Encyclopédie* streeft naar een ideaal van universele kennisverspreiding in een gestructureerde verzameling van 71.818 artikels over wetenschappen, kunsten en ambachten. Doorverwijzingen tussen de onderwerpen leggen op subtiele wijze verbanden en controverses bloot. Zij sporen de lezer aan om verder na te denken. [...]

Steeds stond Diderot klaar om zijn vrienden van ideeën te voorzien, hun teksten te herlezen en desnoods grondig te herschrijven. Die belangeloze hulpvaardigheid werd bijwijlen door de auteurs ervaren als bemoeienis, zoals door een paranoïde Jean-Jacques Rousseau, terwijl anderen gelijk baron Friedrich von Grimm er schaamteloos hun eigen carrière mee vooruit hielpen.

Een volledig eigen literair meesterwerk heeft Diderot bij leven en tot zijn spijt niet afgeleverd. Hierop terugblikkend mijmert hij bescheiden: *Ik vlei mezelf niet met de bedenking dat mijn naam zal overleven wanneer de grote revoluties komen... Mijn werk, dat als enige verdienste zal hebben betere boeken te hebben geïnspireerd, zal ongetwijfeld zijn vergeten. Maar ik zal tenminste tegen mezelf kunnen zeggen dat ik zoveel mogelijk heb bijgedragen aan het geluk van mijn medemensen, en misschien van veraf aan de verbetering van hun lot. Die zoete gedachte zal voor mij de plaats van de roem innemen. Het draagt bij tot de charme van mijn oude dag en tot de troost van mijn laatste ogenblik.*

BENESTUDIUM e-journaal nr. 12 september 2022 Frankrijk-Lage Landen-Amerika / 18de eeuw

Wilfried Detobel en Willy Vanderzeypen

L'ABBÉ GUILLAUME-THOMAS RAYNAL, APOSTEL VAN DE VRIJHEID EN HET ABOLITIONISME ?

In de lange strijd tussen de voor- en tegenstanders van de wettelijke afschaffing van slavenhandel en slavernij was *abolition* in de 19de eeuw het slagwoord in de Verenigde Staten. Pas begin 1863 schafte Abraham Lincoln na enige aarzeling de slavernij af wanneer hij de emancipatieproclamatie ondertekende. Twee jaar later volgde een definitieve bevestiging van de afschaffing in het 13de amendement op de Grondwet.

Voor de beweging van het abolitionisme in Engeland en de Verenigde Staten wijst men meestal naar het piëtisme. Terecht want reeds tijdens de 17de eeuw zijn aanzetten te vinden in hierover verontruste christelijke kringen zoals de quakers en mennonieten.

In de tweede helft van de 18de eeuw worden zij echter in de strijd tegen de slavernij verwoegd door een aantal verlichtingsfilosofen. Een daarvan is een uitgetreden priester en zeer actieve publicist in Parijs. Met zijn antikolonialistisch hoofdwerk *Histoire des deux Indes* verwerft Guillaume-Thomas Raynal wereldwijde bekendheid, ook in de Lage Landen. Zijn *Histoire* bevat een geschiedenis van de Europese expansie op de toen bekende continenten vanaf de 15de eeuw, met als gevolg een commerciële revolutie.

De meeste lezers wisten echter niet dat de finale editie van *Histoire* (1780) eigenlijk een heterogene bundeling was met teksten van diverse auteurs. Raynal kon de encyclopedist Denis

Diderot nog eenmaal bewegen tot een literair exploot met vele bijdragen, ondanks diens slechte gezondheid en angst voor de censuur.

Toch bleef Raynal in het historische onderzoek filosofisch lange tijd verwijlen in de schaduw van Voltaire en Rousseau. Sinds enkele decennia is een kentering merkbaar door het vernieuwende kritische onderzoek van die bijzondere 18de eeuw voor ons denken. Het terugplaatsen van de literaire producties in de context van de auteurs en van hun opdrachtgevers is daarbij eens te meer primordiaal.

Tevens kijken we in deze bijdrage naar de uiteenlopende receptie, perceptie en exploitatie van Raynals literaire werk in de Republiek der Nederlanden, waar hij reeds bij leven een cultfiguur was. In de Zuidelijke Nederlanden onder het Habsburgse bestuur van keizerin Maria-Theresia en haar zoon Jozef II, was Raynal eveneens vaak welkom.

Lutgarde Smet

VAUBAN (2), ZIJN ORIGINELE CONCEPTEN VOOR EEN ALGEMEEN WELVARENDE STAAT

Tijdens de lange regering en de oorlogen van koning Lodewijk XIV verwierf Sébastien Le Prestre de Vauban grote roem als strateeg. Hij nam deel aan tal van militaire acties en behaalde glorieuze overwinningen voor zijn vorst. Bij zijn manschappen was hij geliefd wegens zijn aandacht voor hun veiligheid. Nog meer faam viel hem te beurt als vestingbouwkundige van meesterwerken die we nog steeds kunnen bewonderen. Zo hebben we deze getalenteerde ingenieur leren kennen in het eerste deel van mijn studie *Vauban, van militair vestingbouwkundige tot Franse maarschalk 'Au service du roi'*, in Benestudium nr. 10 (2020).

Vauban had evenwel beduidend meer in zijn mars. Hij was onderlegd op tal van andere terreinen. Tijdens zijn veertigjarige militaire loopbaan reisde hij door gans Frankrijk dat hij veel beter kende dan de vorst en diens beleidsmannen. Met zijn uitstekend observatievermogen had Vauban als een van de weinige ingenieurs inzicht in de geografie van de verschillende streken, de landbouw en de rijkdommen.

Vauban was zich niet alleen bewust van de diversiteit van de bevolking maar ook van de ongelijkheden, de misbruiken en de soms deplorabele leefomstandigheden van gewone mensen. Onderweg registreerde hij de vaak slechte conditie van wegen en braakliggende landbouwgronden. Hij aarzelde niet om zijn bevindingen aan de bevoegde autoriteiten te melden, al viel dat niet altijd in goede aarde.

Zijn belangrijkste rapporten verwerkte Vauban tot 'mémoires' die hij aan zijn vorst richtte. Op die manier probeerde hij als zelfverklaard adviseur invloed uit te oefenen op het koninklijke beleid om de wantoestanden te verbeteren. De ingenieur werkte altijd volgens hetzelfde principe: eerst observeren, dan berekenen en tenslotte praktische oplossingen voorstellen. Vooruitstrevend daarbij was zijn inzet van de politieke rekenkunde om gegevens over de bevolking statistisch te verwerken. De opname van demografische cijfers in overzichtelijke tabellen, net zoals in een huidige 'Excel file', was toen nog vrij ongewoon op het continent.

Einde carrière bundelde Vauban een gedeelte van zijn geschriften voor het verbeteren van de 'staat' in het twaalfdelige *Les Oisivetés*. In dit tweede luik van mijn studie concentreren we ons op die 'ramas' om een ruimer beeld te krijgen van zijn denken. Zijn adagio was om van Frankrijk voor iedereen een welvarende staat te maken. Het begrip 'staat, vaderland' was toen

nog niet algemeen aanvaard. Hij was een voorstander van de centralisatie en vereenvoudiging van de administratie, zoals gerealiseerd door minister Colbert.

Twee politieke beslissingen van Lodewijk XIV vond Vauban uiterst nefast voor het welzijn van de staat: de herroeping van het tolerantie-edict van Nantes, en de aanvaarding van de Spaanse troon voor zijn kleinzoon. Beide besluiten ontlokten internationale spanningen en stortten Frankrijk in een diepe crisis. Desalniettemin bleef Vauban trouw aan zijn monarch wiens autoriteit hij nimmer in twijfel trok. De oudere Vauban streefde echter naar vrede in een Frans rijk dat zich niet verder uitstreckte dan de natuurlijke grenzen. Onmisbaar voor het binnenlandse welzijn achtte hij enige religieuze tolerantie en een economisch-fiscaal beleid dat ook gewone mensen ten goede zou komen. Zijn inzichten over allerlei humanitaire thema's waren op zijn minst vernieuwend voor die tijd.

Gilles Van Buyten

SAINT-WANDRILLE DE FONTENELLE, HET EERSTE FRANSE ABDIJBIER SINDE DE REVOLUTIE

Tijdens de zevende lichting van de tweejarige opleiding Zythologie te Leuven gaf docent Steven Bollion een lessenreeks over de geschiedenis van de biercultuur. Uitgebreid besprak hij de opkomst van abdijbieren in de middeleeuwen en de evolutie van de artisanale brouwerijen tot op vandaag. Ik vroeg me toen af of er naast de trappistenbieren nu nog andere producten bestaan met het volledige brouwproces in handen van monniken binnen hun abdijsmuren.

Na enig zoekwerk kwam ik uit bij het project van de microbrouwerij in de benedictijnerabdij van Saint-Wandrille in de gemeente Rives-en-Seine. Daar maken de zwarte monniken sinds 2016 voor het eerst sinds de Franse revolutie met eigen ideeën en handen een authentiek abdijbier.

De historische links van deze abdij met België bleken verrassend veelvuldig. Zo was de beroemde Belgische schrijver Maurice Maeterlinck enige tijd eigenaar van de gedurende dertig jaar verlaten abdij. De in Parijs wonende Nobelprijswinnaar verbleef er graag enkele maanden. Duizend jaar eerder verplaatste de Vlaamse graaf Arnulf I de relieken van abdijschtichter Wandrille naar Gent.

Herman Bonne en Willy Vanderzeypen

HERMAN CONCHE, STIMULEREN TOT FILOSOFEREN 'À L'INFINI'

De veelstemmige Franse filosoof Marcel Conche was geen systeemdenker. Tijdens zijn onderzoek tastte hij rond in het hele gebied van de zintuigelijke en intellectuele ervaring. Hij beoefende alle takken van de filosofie. Tot op zeer hoge leeftijd schreef hij over een enorm scala van thema's.

In de geschiedenis van de filosofie is Conche een voorname autoriteit door zijn edities van Lucretius en Epicurus en zijn vele studies van andere auteurs uit de Griekse oudheid. Voor zijn editie van Heraclitus ontving hij in 1987 de *Prix Langlois* van de *Académie française*. Conche was een lid van de Academie van Athene en ereburger van de Griekse stad Megara.

Zijn atheïstische denken is doordrongen van het scepticisme en het naturalisme, evenwel zonder dat dit uitmondt in een ontologisch nihilisme. Binnen de notie van een onbegrensde natuur meende Conche de basis te kunnen ontwaren van een universele maar erg fragiele moraliteit, waarnaar zijn vriend Michel Serres met een internationaal collectief tevergeefs op zoek ging.

Conche wijdde ook kritische studies aan Hegel, Nietzsche, Hamelin, Bergson en Heidegger. Daarnaast zorgden zijn studies over Montaigne ervoor dat deze niet enkel meer werd gezien als een knappe literaire schrijver, maar als een volwaardige filosoof. Door toedoen van Conche werd Montaignes werk eindelijk opgenomen in het curriculum van de onderwezen filosofie.

In 1996 werd Marcel Conche gehuldigd voor het geheel van zijn werk met de *Prix Moron*. Zelfs hoogbejaard werd hij niet vergeten want in 2013 zag hij zich benoemd tot *Commandeur des Arts et des Lettres*, en twee jaar later tot *Chevalier de l'Ordre national de la Légion d'Honneur*.

Conche overleed in 2022, net voor zijn honderste verjaardag. Toch is deze bijdrage geen 'in memoriam' want de auteurs werkten reeds voor zijn verscheiden aan dit artikel waarbij Herman de Franse filosoof persoonlijk heeft ontmoet en gesproken, en tevens in 2014 samen met Laurent Ladoux een hoofdwerk van Conche in het Engels heeft vertaald.